

حقوق مهاجر در فقہ اهل بیت،
حقیقت ایران و افغانستان

حجت الاسلام سید محمد حسینی مدنی صوفی
(دانشجوی دکتری فقه و حقوق قضایی)

مدرسنامه: حسینی دره صوفی، سید محمد. ۱۳۶۱-
عنوان و نام پدیدآور: حقوق مهاجر در فقه اهل بیت (علیهم السلام)
حقوق ایران و افغانستان /

سید محمد حسینی دره صوفی

مشخصات نشر: قم: واژه پرداز اندیشه، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۴۸۴ ص.، ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۹۲۷-۲۴-۴

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: ص.ع. به انگلیسی: Sayyid Mohammad Hossein Daraisufi

The Rights of Immigrant

موضوع: پناهندگان (افغان) - وضع حقوقی و قوانین -- ایران

موضوع: Refugees, Afghan -- Iran. -- Legal status and law.

رده بندی کنگره: ۴ / ۶۴۰ / ۱۷

رده بندی دیویی: ۳۶۰ / ۸۷۰ / ۸۰۹۵۵۸۴

شماره کتابشناسی ملی: ۷۵۲۹۰۳۶

نام کتاب: حقوق مهاجر در فقه اهل بیت (علیهم السلام)،

حقوق ایران و افغانستان

مؤلف: حجت الاسلام سید محمد حسینی دره صوفی

نوبت چاپ: اول، بهار ۱۴۰۰

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: نوین

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۰۰،۰۰۰ تومان

مدیر هنری: جواد آذردخت

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۹۴-۷۲۴-۴

* پیشگفتار ۲۵

* مقدمه ۲۷

فصل اول: مفاهیم و کلیات ۳۱

* مبحث اول: مفهوم شناسی ۳۳

• گفتار اول: مهاجر ۳۳

• ۱. مهاجر در لغت ۳۳

• ۲. مهاجر در اصطلاح ۳۴

• ۱-۲. مهاجر در اصلاح فقه ۳۴

• ۲-۲. مهاجر در اصطلاح حقوق ایران ۳۵

• ۲-۳. مهاجر در اصطلاح حقوق افغانستان ۳۵

• گفتار دوم: اقامتگاه ۳۷

• ۱. اقامتگاه در لغت ۳۷

• ۲. اقامتگاه در اصطلاح ۳۷

• ۱-۲. اقامتگاه در اصطلاح فقه ۳۷

• ۲-۲. اقامتگاه در اصطلاح حقوق ایران ۳۸

• ۲-۳. اقامتگاه در اصطلاح حقوق افغانستان ۳۸

۳۸ گفتار سوم: تابعیت

۳۸ ۱. تابعیت در لغت

۳۹ ۲. تابعیت در اصطلاح

۳۹ ۱-۲. تابعیت در اصطلاح فقه

۴۰ ۲-۲. تابعیت در اصطلاح حقوق ایران

۴۱ ۲-۳. تابعیت در اصطلاح حقوق افغانستان

۴۱ گفتار چهارم: واژه‌های مرتبط

۴۱ ۱. پناهنده

۴۲ ۱-۱. پناهنده در لغت

۴۲ ۱-۲. پناهنده در اصطلاح

۴۲ ۱. پناهنده در اصطلاح فقه

۴۳ ۱-۲-۲. پناهنده در اصطلاح حقوق ایران

۴۳ ۱-۲-۳. پناهنده در اصطلاح حقوق افغانستان

۴۴ ۲. آواره

۴۴ ۲-۱. آواره در لغت

۴۵ ۲-۲. آواره در اصطلاح

۴۵ ۲-۲-۱. آواره در اصطلاح فقه

۴۵ ۲-۲-۲. آواره در اصطلاح حقوق ایران

۴۶ ۲-۲-۳. آواره در اصطلاح حقوق افغانستان

۴۷ ۱-۲-۳-۲. آوارگان داخلی

۴۷ ۲-۲-۳-۲. آوارگان خارجی

۴۹ * مبحث دوم: کلیات

۴۹ گفتار اول: تاریخچه حقوق مهاجر

۴۹ ۱. در عهد باستان (۳۶۰۰ پیش از میلاد تا ۴۷۶ پس از میلاد)

۵۰ ۱-۱. یونان باستان

۵۰ ۱-۲. روم باستان

۵۱ ۱-۳. در ایران باستان

۲. در قرون وسطی و عصر پسا کلاسیک (از قرن ۴ م تا اواخر قرن ۱۵ م) ۵۲
- ۲-۱. در اروپا ۵۲
- ۲-۱-۱. اروپا در قرون وسطای اولیه (از قرن چهارم تا اواخر قرن دهم میلادی) ۵۲
- ۲-۱-۲. اروپا در قرون ثانویه ۵۴
- ۲-۱-۳. قرون پایانی ۵۴
- ۲-۲. در شبه جزیره عربستان ۵۵
- ۲-۲-۱. قبل از اسلام ۵۵
- ۲-۲-۱-۱. آئین یا پیمان «حلف الفضول» ۵۵
- ۲-۲-۱-۲. آئین جوار (پناه دادن) ۵۶
- ۲-۲-۲. بعد از اسلام ۵۷
- ۲-۲-۲-۱. نهاد اسلامی «امان دادن» ۵۷
- ۲-۲-۲-۲. پذیرفته شدن شهروندی تنها با نیت و قصد اقامت ۵۸
- ۲-۳-۳. پیمان ذمه ۵۹
- ۲-۳-۴. مشور مدینه ۶۰
- ۲-۳-۵. فرمان حضرت علی علیه السلام به مالک اشتر ۶۱
۳. حقوق مهاجر در عصر جدید ۶۲
۴. در دوره معاصر (از قرن بیستم تا کنون) ۶۳
- ۴-۱. سازمان ملل متحد ۶۳
- ۴-۱-۱. اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۰ دسامبر ۱۹۴۸ م) ۶۳
- ۴-۱-۲. کنوانسیون مربوط به کارگران مهاجر و اعضای خانواده هایشان ۶۴
- ۴-۱-۳. میثاق های بین المللی ۶۴
- ۴-۱-۳-۱. میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۶۵
- ۴-۱-۳-۲. میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی ۶۵
- ۴-۲. سازمان کنفرانس اسلامی ۶۵
- ۴-۳. سازمان بین المللی مهاجرت ۶۶
- گفتار دوم: اقسام مهاجر ۶۷
۱. به لحاظ فقهی ۶۷
۲. مهاجر به لحاظ قصد و اراده ۶۸

۳. به لحاظ مقیاس ۶۹
- ۳-۱. مهاجرت فردی ۶۹
- ۳-۲. مهاجرت جمعی ۶۹
۴. مهاجر معنوی ۷۰
۵. به لحاظ حوزه و گستره ۷۰
- ۵-۱. درون سرزمینی ۷۰
- ۵-۲. فراسرزمینی ۷۱
۶. به لحاظ دوران ماندگاری ۷۱
- ۶-۱. کوتاه مدت ۷۱
- ۶-۲. درازمدت و دائم ۷۱
۷. به لحاظ بذیرفتاری و پابیندی ۷۲
- ۷-۱. مهاجران مقید و پای بند به قانون ۷۲
- ۷-۲. مهاجران آزاد و بی تعهد ۷۲
- گفتار سوم: علل مهاجرت ۷۲
- الف عوامل داخلی مهاجرت ۷۳
۱. علل مربوط به مرام و مذهب ۷۳
- ۱-۱. مهاجرت به علت عبادت و بندگی خداوند ۷۳
- ۱-۲. مهاجرت به علت تبلیغ و ترویج معارف اسلام ۷۴
- ۱-۳. مهاجرت به علت حفظ کرامت انسانی و آزادی ۷۵
۲. علل معیشتی: ۷۶
- ۲-۱. مهاجرت به دلیل کار و فعالیت اقتصادی ۷۶
- ۲-۲. مهاجرت به علت فقدان سرمایه گذاری داخلی و خارجی ۷۷
۳. علل مربوط به تزلزل نظام سیاسی و امنیتی ۷۷
- ۳-۱. مهاجرت برای حفظ جان و سلامتی ۷۷
- ۳-۲. مهاجرت به علت عدم مصونیت ۷۸
۴. علل مربوط به بینش، معارف و فرهنگ ۷۹
- ۴-۱. مهاجرت برای تعلیم و تربیه ۷۹
- ۴-۲. مهاجرت به علت کاستی های آموزشی ۸۰

- ۱-۲-۴. مهاجرت برای تکمیل مدارج علمی ۸۲
- ۲-۲-۴. مهاجرت به علت فقدان نظام آموزشی کارآمد ۸۲
- ۳-۴. مهاجرت به علت هدر رفتن اندوخته‌های علمی ۸۵
۵. علل مدنی و اجتماعی ۸۶
- ۱-۵. مهاجرت به علت فاصله طبقاتی و نابرابری ۸۶
- ۲-۵. مهاجرت به علت نبود تصویر روشن از آینده ۸۷
- ۳-۵. مهاجرت به علت رفاه‌طلبی ۸۷
۶. علل طبیعی ۸۸
- ۱-۶. مهاجرت به علت تغییر اقلیمی ۸۸
- ۱-۱-۶. مهاجرت به علت سیل ۸۸
- ۲-۱-۶. مهاجرت به علت کم‌آبی و خشک‌سالی ۸۹
- ۳-۱-۶. مهاجرت به علت توفان‌های گردوغبار ۹۰
- ۲-۶. مهاجرت به علت بیابان‌زایی ۹۱
- ۲-۶. مهاجرت به علت زلزله ۹۲
- ب) جاذبه‌های خارجی مهاجرت ۹۳
۱. مهاجرت به علت جاذبه‌های اجتماعی ۹۳
- ۱-۱. امنیت شغلی ۹۴
- ۲-۱. وجود امکانات اجتماعی مناسب و کیفیت زندگی ۹۴
- ۳-۱. عدم تبعیض ۹۵
- ۴-۱. داشتن منزلت اجتماعی ۹۵
۲. مهاجرت به علت جاذبه‌های فرهنگی ۹۶
۳. مهاجرت به علت جاذبه‌های اقتصادی ۹۷

فصل دوم: حقوق بنیادین، مدنی و سیاسی مهاجر ۹۹

- * **مبحث اول: حقوق بنیادین مهاجر ۱۰۱**
- گفتار اول: حقوق بنیادین مربوط به آزادی‌های فردی ۱۰۲
۱. حق حیات مهاجر ۱۰۴
- ۱-۱. حق حیات در فقه اهل بیت علیهم‌السلام ۱۰۴
- ۱-۱-۱. حمایت از حق حیات دیگران ۱۰۵

- ۱-۱-۱-۱. حرمت سقط جنین در حمایت از حق حیات ۱۰۸.
- ۱-۱-۱-۲. حرمت ترور در حمایت از حق حیات ۱۰۹.
- ۱-۱-۲. حرمت خودکشی در حمایت از حق حیات ۱۱۰.
- ۱-۲. حق حیات در حقوق ایران ۱۱۲.
- ۱-۳. حق حیات در حقوق افغانستان ۱۱۲.
- ۱-۴. حق حیات در قوانین بین‌المللی مورد قبول دو کشور ۱۱۲.
- ۱-۵. مقایسه و ارزیابی ۱۱۴.
۲. حق حفظ آبرو و حیثیت مهاجر و اعاده آن ۱۱۵.
- ۲-۱. حق حفظ آبرو و حیثیت در فقه اهل بیت علیهم السلام ۱۱۶.
- ۲-۱-۱. رویکرد فقهای اهل بیت علیهم السلام در حمایت از آبرو ۱۱۷.
- ۲-۱-۱-۱. حرام بودن غیبت در دفاع از آبرو ۱۱۷.
- ۲-۱-۲. باب کذب و نسبت ناروا دادن ۱۱۸.
- ۲-۱-۳. دفاع مشروع ۱۱۸.
- ۲-۲. حق حفظ آبرو و حیثیت و اعاده آن، در حقوق ایران ۱۱۸.
- ۲-۳. حق حفظ آبرو و حیثیت و اعاده آن در حقوق افغانستان ۱۱۹.
- ۲-۴. مقایسه و ارزیابی ۱۲۱.
۳. حق آزادی عبور و مرور مهاجر ۱۲۱.
- ۳-۱. حق آزادی در عبور و مرور در فقه اهل بیت علیهم السلام ۱۲۱.
- ۳-۱-۱. قرآن کریم ۱۲۲.
- ۳-۱-۲. عمومات و اطلاقات اباحه، جواز و حلیت ۱۲۴.
- ۳-۱-۳. سیره امام علی علیه السلام ۱۲۴.
- ۳-۱-۳-۱. امام علی و خوارج ۱۲۴.
- ۳-۱-۳-۲. رفتار امام علی علیه السلام با طلحه، زبیر و مروان ۱۲۵.
- ۳-۲. آزادی رفت و آمد در حقوق ایران و افغانستان ۱۲۶.
- ۳-۲-۱. قوانین بین‌المللی مورد قبول دو کشور ۱۲۶.
- ۳-۲-۲. در حقوق ایران ۱۲۷.
- ۳-۲-۳. قوانین داخلی افغانستان ۱۲۸.
- ۳-۳. مقایسه و ارزیابی ۱۲۹.
۴. حق آزادی مهاجر در انتخاب اقامتگاه و مسکن و مصونیت آن ۱۲۹.

مقدمه

مهاجر به فردی گفته می‌شود که به هر دلیلی اقدام به مهاجرت نماید و اعم از پناهنده است. افزایش بی‌رویه مهاجرت یکی از معضلات بزرگ جهان معاصر در سطح ملی و بین‌المللی است. در مواردی خلأ قانونی و رفتار غیرعادلانه کشورهای مهاجرپذیر با مهاجران، از یک سو و عدم آشنایی مهاجران با حقوق خود از سوی دیگر در توسعه چالش مهاجرت تأثیر اساسی دارد.

این جابه‌جایی، هم بر جوامع مبدأ، هم بر جوامع مقصد و هم بر مهاجران، آثار و پیامدهای داشته است. بخش عمده مشکلات مهاجران به علت خلأ قانونی است. اگر کشور مهاجرپذیر، قانون منسجم و عادلانه‌ای در پذیرش و مدیریت مهاجران نداشته باشد، ممکن است برخی از حقوق انسانی و اسلامی مهاجران رعایت نشود

حقوق مهاجران از موضوعات فراموش شده است. با آنکه مهاجرت با تاریخ بشر پیوندی عمیقی دارد؛ اما در مقایسه با موضوعات دیگر، پردازش حقوق مهاجران بسیار اندک صورت گرفته. ادیان قبل از اسلام حقوق چندانی برای مهاجران قائل

نشده. با ورود اسلام هر چند نگرش‌ها به پدیده مهاجرت تعدیل شد و مبدأ تاریخ آن با هجرت گره خورد و پیامبر اسلام (ص) توجه زیادی را به مهاجران معطوف داشتند؛ اما بعد از رحلت رسول خدا (ص)، پیشرفت زیادی در عرصه حقوق مهاجرانجام نگرفت. با بروز جنگ‌های جهانی اول و دوم، بی سابقه‌ترین مهاجرت‌های تاریخ بشر رقم خورد. این مهاجرت‌ها به نوعی توجه سردمداران جهان را به خود جلب نموده و انگیزه برداشتن گام‌های آغازین برای تدوین حقوق مهاجر را تا حدودی در اذهان جامعه جهانی ایجاد نمود. شکل‌گیری جامعه ملل و بعد از آن سازمان ملل متحد، نقطه عطفی در تدوین حقوق مهاجر بود. ده‌ها کنوانسیون، اعلامیه، میثاق و بخشنامه از مهم‌ترین دستاوردهای جامعه جهانی در راستای توسعه حقوق مهاجر است؛ اما در جهان اسلام، فروپاشی حکومت عباسی و بعد از آن ناپودی امپراتوری عثمانی و تجزیه کشورهای اسلامی آغاز مهاجرت مسلمانان بود. افرادی که تا قبل از این تجزیه، امت واحده به شمار می‌آمدند، با مرزبندی‌های استعماری از هم جدا شده و یک‌باره مسلمانان در خارج از مرزهای تعیین شده، غریبه و بیگانه و اجنبی نامیده شدند. به نحوی که مسلمان عراقی در خارج از عراق و در یک ناحیه جغرافیای سرزمین قبلی اسلام، بیگانه پنداشته می‌شدند. نقشه‌های استعمار برای تجزیه سرزمین‌های اسلامی و تضعیف مسلمانان بسیار مؤثر واقع شد. اسلامی که در زمان عباسیان و بعد از آن عثمانی‌ها، صفویه و غزنویان، بخشی عظیمی از جهان را تحت سیطره خود داشت، به حدی ضعیف شدند که سال‌ها درگیر جنگ‌های داخلی است. کشورهای اسلامی را به جان هم انداختند. فلسطین را از پیکره اسلام جدا کردند، جنگ‌های عراق با کشورهای اسلامی، جنگ‌های داخلی افغانستان و سرانجام تجاوز آمریکا به کشورهای اسلامی، موجی جدیدی از مهاجرت و پیرانگر را به جریان انداخت. این مهاجرت‌های تحمیلی، بزرگ‌ترین تضییع حقوق انسانی را به دنبال داشت. اغلب کشورهای که اکنون میزبان مهاجران تحمیلی بودند، در خوش بینانه‌ترین حالت، «حداقل حقوق انسانی» را برای آنان در نظر می‌گرفتند. قوانین که در راستای سازمان‌دهی مهاجران و توسط کشورهای مهاجرپذیر وضع شده، غالباً در رتبه دوم قرار دارند. بدین معنا که قوانین حمایت‌کننده اتباع داخلی بر قوانین حمایتی مهاجران مقدم می‌شوند و مصالح تبعه خودی مقدم بر مصالح مهاجر است. این در حالی است که اغلب این مهاجران پیوندهای فرهنگی، اعتقادی و زبانی عمیقی با اتباع کشور مهاجرپذیر

دارند. با توجه به مشکلات و مصائب فوق، تاکنون کتاب جامعی که توانسته باشد حقوق مهاجر را به شکل مؤثر و تطبیقی بین فقه و حقوق تنظیم نماید و خلأهای قانونی را بیان نموده و راهکارهای مناسب ارائه دهد تدوین نشده است. این نوشتار در پی آن است تا این مسائل را مورد تعمیق و پژوهش قرار دهد.

فقه اهل بیت علیهم السلام برای همه مسلمانان حقوق مساوی قائل است و در این مورد فرقی بین مسلمان مقیم و مسلمان مهاجر قائل نشده است. مهاجران مسلمان از کلیه حقوق امت اسلامی برخوردار می‌باشند و قوانین مهاجرت عادلانه، پشتوانه محکم فقهی دارند. در حقوق ایران، به ویژه قانون مدنی ایران، برای مهاجران حقوقی بیان شده است: از قبیل حق اشتغال، حق مسکن، حق امنیت و ترفع قضائی و برخی از حقوق دیگر. در قوانین افغانستان نیز حقوقی برای مهاجرین و اتباع غیرافغانستانی تصویب شده است از قبیل حق ورود و خروج، حق اقامت، حق اشتغال و برخی از حقوق دیگر.

در این تحقیق علاوه بر بیان دیدگاه فقه اهل بیت علیهم السلام در خصوص حقوق مهاجران، از منظر قوانین ایران و افغانستان نیز بحث و بررسی صورت گرفته است.